

Strausz Péter
**Az 1. Császár-huszárezred
az 1849. évi nyári hadjáratban**

Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc nemcsak történelmünk kiemelkedő eseménye, hanem a nemzeti mitológia fontos része is. Éppen ezért a magyar közvélemény és történetírás mindig is nagy figyelmet szentelt e rövid korszak politika- és hadtörténetének. Ha eme másfél év hadieseményeire gondolunk, szemünk előtt Than Mór csataképei elevenednek meg, amelyek többségének főszereplői az ellenség ellen éppen fergeteges rohamot intéző magyar huszárok. Úgy hisszük, ismerjük őket, elég sztereotip, hamis romantikával színezett kép él azonban róluk sokunk emlékezetében. Különös módon eddig nem túl sokan vállalkoztak arra, hogy reális képet fessenek 1848/49 huszárairól, hiszen a tényekhez való ragaszkodás óhatatlanul is deheroizáláshoz vezet. Igaz ugyan, hogy a XIX. század utolsó negyedében egymás után születtek meg a császári-királyi hadsereg huszárezredeinek történetét feldolgozó munkák, érthető okokból azonban e művek nem tértek ki az alakulatok szabadságharc alatti tetteire. Érdekes módon később – amikor politikai és érzelmi okok már nem gátolták volna a kutatást – sem került sor e fegyvernem 1848/49-es szereplésének feltárására. Így eddig a szabadságharcot végigharcoló 18 huszárezred közül csupán az 5. Radetzky-ezred történetét dolgozta fel a festőművész Somogyi Győző egy rövid, esszéisztikus tanulmányában. Bőven van tehát teendő a huszárezredek 1848/49-es történetének kutatásával kapcsolatban.¹

Ha pedig egy alakulat a kortársak szerint gyáván is viselkedett, akkor még kevesebb érdeklődésre tarthatott és tarthat számot. Ez történt az 1. Császár-huszárezreddel is, amelyet a kor neves katonái közül Görgei is gyenge harcértékűnek ítélt,² Leiningen-Westerburg Károly pedig egyenesen ezt írta róla: „*ez az ezred az egész*

¹ HERMANN 1998. (interneten megtalált anyag). A szerző ebben az írásában utal Somogyi az ÉLETÜNK 1994/10–11. számában megjelent munkájára is.

² „*az 1. huszárezred (Császár-huszárok) (...) hadseregünk legkevésbé megbízható csapatai közé tartozott.*” GÖRGEY Artúr, 1988. 1. köt. 450.

háborúban hírhedtté vált gyávasága miatt...³ Már a téli hadjárat folyamán is többször panaszkodtak a Császár-huszárookra, de a legtöbb kritika a tápióbicskei csata folyamán nyújtott gyenge teljesítménye miatt érte az alakulatot.

Így nem csoda, hogy az alakulat szabadságharc alatti szereplésének eddig senki sem szentelt figyelmet, holott története aránylag jól dokumentált: az 1848/49-es szabadságharc hadtörténetével foglalkozó munkák többször megemlítik az ezredet, a kortársak visszaemlékezéseiben is aránylag gyakran szerepel, illetve a Magyar Országos Levéltár és a Hadtörténeti Levéltár anyagai között is sok idevonatkozó adat található.

A következőkben a Császár-huszárok nyári hadjárat alatti történetét igyekszünk összefoglalni a dolgozat adta keretek között Buda várának bevételétől egészen a világosi fegyverletételig.

A Heinrich Hentzi tábornok által védett budai vár elfoglalásával lezárult a honvédsereg tavaszi hadjárata. Ennek során az ellenséges erőket ugyan nem sikerült megsemmisíteni, a hadműveletek nyomán azonban Magyarország kilenctized része felszabadult. A május 2-án megalakult Szemere-kormány június elején visszahelyezte Pestre székhelyét. A visszafoglalt területeken pedig a törvényhatóságok, kormánybiztosok vezetésével – amint lehetett – kezdetét vette az újoncok toborzása, élelmiszer- és nyersanyagkészletek felvásárlása. A lehető legrövidebb idő alatt igyekeztek a harcoló sereg veszteségeit pótolni, illetve új alakulatokat felállítani és kiképezni. Nagy szükség volt ezekre a intézkedésekre, ugyanis 1849. május végére biztossá vált, hogy az orosz cár segítséget nyújt az osztrák csapatoknak Magyarország megvédésére. Schwarzenberg herceg által vezetett bécsi körök előtt ugyanis 1849 márciusának végére, áprilisának közepére világossá vált, hogy külső támogatás nélkül nem képesek vereséget mérni a magyar honvédség erőire. Ezért a fiatal Ferenc József május 1-jén saját kezű levelet írt I. Miklós cárhoz, amelyben fegyveres segítséget kért a magyar függetlenségi harc leveréséhez. A császári katonai vezetés eredetileg egy osztrák parancsnokság alatt működő néhány tízezer fős segéderő rendelkezésre bocsátását kérte szövetségésétől, I. Miklós azonban – a kis létszámú erdélyi orosz

³ AZ ARADI VÉRTANÚK. 1. köt. 195.

segélyhad 1849 kora tavaszi fiaskójára is emlékezve – 200 ezer fős, önállóan működő hadsereget indított útnak Magyarországra. Ezzel kényelmetlen helyzetbe hozta mind az osztrák, mind az angol diplomáciát, ugyanis nem lehetett tudni, hogy a harcok végeztével a reményeik szerint győztes orosz seregek kivonulnak-e Magyarországról. Éppen ezért a bécsi udvar a hadműveletek mielőbbi befejezésére törekedett.

Így az erőviszonyok végérvényesen az osztrák–orosz csapatok javára tolódtak el. Az 1849 júniusában a Vág környékén állomásozó magyar főszereg a komáromi várőrséggel együtt 53 ezer fővel, 196 táborig és 244 várlöveggel rendelkezett. Vele szemben Julius Haynau tábornagy dunai hadserege 71 ezer főt és 288 löveget számlált. Ehhez azonban hamarosan csatlakozott Panyutyin orosz tábornok 12 ezer fős hadosztálya, így a magyar főszereggel szemben összesen 83 ezer szövetséges katona sorakozott fel 336 löveggel.⁴

A Buda bevételét követő többnapos pihenő után az I. hadtest lovashadosztálya május 29-én Zsámbékról kezdte el menetét Tinnyén át Piliscsabára, innen pedig másnap az ezred egyik része átvonult Pilisvörösvárra utóvédnek, míg a többi század Piliscsabán maradt, illetve az ezred éle elérte Dorogot is.⁵ A május 30-án Dorogon kiadott utasítás szerint 31-én az ezred az esztergomi Duna-hídon át Párkányra vonult, ahol az állomásparancsnok Mesterházy volt.⁶ Mivel a haditerv szerint a hadtest alkotta a támadásba lendülő sereg jobbszárnyát, Nagysándor csapatai június 1-jén Köbölkútra, 2-án Jászfaluba, 3-án pedig Hullba meneteltek. Itt Kutassy Pál őrnagy, az 1. őrnagy osztály parancsnoka egy korábban kapott parancsnak megfelelően Horváth főhadnagyot a Komjátnál lévő híd megsejtelésére küldte ki. A főhadnagy megállapította, hogy a híd jó állapotban van. A Mocsonokra vezető utat kissé rossznak találta és a helyi lakosokat annak kijavítására utasította. Horváth ezután Tardoskreddre ment, ahol egy honvédszászlóalj és egy 2. Hannover-huszárezredbeli századot

⁴ A fentiekre vonatkozóan ld.: HERMANN, 2001. 315–320., A SZABADSÁGHARC 231-235. és MAGYARORSZÁG 525-529.

⁵ HL 1848–1849 30/309.

⁶ HL 1848–1849 30/459.

talált 2 ágyúval. Ők Érsekújvárról érkeztek ide, így nyilvánvalóvá vált, hogy a Vágon innen nem állomásozik ellenség.⁷ Az összeköttetés a III. és az I. hadtest között tehát létrejött. Június 6-án a Máriássy-hadosztály két zászlóalja egy Császár- és egy Coburg-századdal, valamint egy lovasüteggel együtt Ürményre vonult előőrsnak. Június 8-án este maga a hadtest is megindult Ürménybe. Innen felsőbb parancs értelmében másnap délután fél négy felé a Máriássy-hadosztály a Császár-huszárezred 4 századával megerősítve megindult Mocsonok felé. Patáig nem is ütköztek ellenállásba, a község mögött felálló osztrák Perin-dandár pedig kétórai ágyúzás után feladta állásait és visszavonult Szeredre, illetve Szerdahelyre. Nagysándor ezután a Vág mentén előőrskülönítményeket hagyva visszavonta erőit Mocsonokra, majd Ürménybe. Egy kisebb csapat Patát tartotta megszállva. Az ezt követő napokban csupán előőrsi csatározások zajlottak a folyó partján.⁸ A rövid nyugalom lehetővé tette a csapatok belső szervezetével kapcsolatos adminisztrációs munkát. Ennek keretében Metszösy Ignác “gyógy- és sebész mestert” a Császár-huszárezred főorvosává nevezték ki, az I. hadtest törzsorvosa pedig arról is jelentést tett a hadügyminisztérium egészségügyi osztályának, hogy a csapatok egészségi állapota a terhes szolgálat és a forró időjárás ellenére a legkielégítőbb. “Az epemirigy eddig is a lehető leggyengébben mutatkozik” – jelentette Parai (vagy Garai) törzsorvos.⁹

Június 12-én hajnali négykor azonban a köpösdi előőrsparancsnok, Prevendár János főszázados a Császár-huszárezroktól azt jelentette, hogy az ellenséges gyalogság csónakokon átkelt a Vágon, de utóbb visszatért a másik partra. Wittelsbach Ottó alszázados szerint az ellenség kisebb erők itthagásával Galgóc felé indult. Prevendár a patai őrséget mindenesetre megkettőztette.¹⁰ Eme intézkedés ellenére a császáriak ezen a napon Sopornyáról és Patáról elűzték a magyar

⁷ HL 1848–1849 31/225. Előtte egy nappal az Udvardon tartózkodó, most már hivatalosan is ezredparancsnok Sebő Kutassy Pált a tápióbicskei csatában tanúsított bátorságáért kitüntetésre terjesztette fel. MOL H 75 HM 23909.

⁸ HERMANN, 1992. 163.

⁹ MOL H 75 HM 20945.

¹⁰ HL 1848–1849 32/332.

csapatokat. Nagysándornak visszavette ugyan e két helységet, de az ellenséget nem sikerült a Vág innenső partjáról visszaszorítania. Ezután a hadtestparancsnok azt a parancsot kapta 16-ára, hogy csapataival űzze vissza az osztrákokat a bal partra és veszélyeztesse az ellenfél szeredi állását, hogy az ne tudjon erőket elvonni onnan a délebbre induló magyar főtámadás felfogására. Nagysándor meg is támadta Sempténél a Perin-dandárt, a szorongatott császári erők azonban újabb és újabb erősítéseket kaptak, a kifejlődő túlerő ellen pedig a magyar hadtest kénytelen volt a falut feladva Mocsonokra húzódni. A támadás a főirányban sem volt sikeres: Asbóth Lajos, a II. hadtest új parancsnoka hiába támadt nagy lendülettel, a szomszédos, már Knézić vezette III. hadtest nem fejtett ki kellő aktivitást, így a II. hadtest kénytelen volt visszavonulni.

19-én az I. hadtest és benne a lovashadosztály nagy része erőszakos kémszemlét folytatott, ami lövegharchoz vezetett Perin erőivel. Nagysándor a szemben álló osztrák csapatok számát 10 000 főre becsülte.

A kudarc miatt Görgei elhatározta, hogy a következő áttörési kísérletet személyesen vezeti a Vág mentén. Június 20-ára lényegében a 16-i diszpozíciókat adta ki az I. hadtest számára, viszont nagyobb aktivitást várt el tőle. Nagysándor ennek megfelelően 20-án elindult Sempte felé, míg kisebb erőkkel Hosszúfalvánál és Sopornyanál átkelési kísérletet színelte. Sempte elé érve az ellenség látható részét 3000 főre tette, de tartott attól, hogy annak egy másik, jelentős része fedve van. Ezért csupán demonstrációt folytatott, és délután öt órakor visszavonult eredeti állásaiba. A szemben álló osztrák erők ezt érzékelve feladták Semptét, elbontották a szeredi hidat, és kisebb megfigyelő különítményt itt hagyva megindultak a Perednél Asbóth által szorongatott császári csapatok megsegítésére. A magyar hadtest parancsnoka erről másnap értesülve csapataival megszállatta Semptét és hidat kezdett veretni a Vágon. Nem volt tisztában az ellenség elvonulásának okával, azt hitte, hogy ez hídverési kísérletének hatására következett be. Június 21-én éjjel értesült az

elveszett peredi ütközetről, ezért erősebben kezdte figyelteni a Vág partját, amire egyébként később parancsot is kapott.¹¹

Másnap a Császár-huszárok ezredesi osztályának 1. százada Basily alszázados alatt Tornócon teljesített előőrsi szolgálatot, mely során újra felvette az összeköttetést a III. hadtesttel.¹² Ugyanekkor Sebő alezredes Vecséről az ellenség számának növekedéséről adott hírt: megfigyelései szerint az eddig észlelt 2 zászlóalj osztrák gyalogság mellett egy ellenséges lovasezred is megjelent a folyó túlsó partján.¹³ Az ezredparancsnok másnap gyalogságot is kért, mert a terepviszonyok miatt a lovasság nem látszott elégnek. Azt is jelentette egyben, hogy a folyó túlsó partját az ellenség előőrsőkkel megszállta, de átkelési kísérlet nem figyelhető meg.¹⁴

Június 27-én a hadtest visszavonulási parancsot kapott, ennek értelmében először Komjátiba, majd Hullra kellett húzódnia vissza. 29-én vonulási útjának végcéljaként Komáromot, a főszereg új összpontosítási körzetét jelölték ki. A június 30-án kiadott hadrend szerint megszűnt a dandárbeosztás, a hadtest most már egyszerűen csak két gyalogos- és egy lovashadosztályból állt.¹⁵ Ezen a napon a hadtest 8573 embert, 1822 lovat és 31 löveget számlált, az 1. huszárezred létszáma 956 fő és 875 ló volt. A Mesterházy-lovashadosztályban az ezreddel együtt szolgált 4 század Coburg (467 fő, 469 ló), az 1. lovasüteg (228 fő, 117 ló, 6 löveg), illetve egy utászszázad (193 fő, 16 ló) is.¹⁶ Ezt az adatot összevetve a divízió május 20-i hadrendjével (Eszerint a Császár-huszárezred 881 főt és 887 lovat, míg a vele szolgáló négy század Coburg 389 főt és 357 lovat számlált, míg a hadosztályba beosztott 1. lovasüteg létszáma 147 fő, 29 háts- és 102 hámos ló volt 6 löveggel.¹⁷),

¹¹ A Vágnál történetekre ld. HERMANN, 1992. 163-170. és MÁRIÁSSY, 1999. 136-139.

¹² HL 1848–1849 34/108.

¹³ HL 1848–1849 34/109.

¹⁴ HL 1848–1849 34/223.

¹⁵ HERMANN, 1992. 169.

¹⁶ HL 1848–1849 35/419.

¹⁷ HL 1848–1849 29/174. és HL 1848–1849 29/184. Van egy harmadik, datálatlan hadrend is, mely „Buda előtt” készült. Itt 883 ember, 883 ló az ezred létszáma, a 8. huszárezred 4 százada 389 főt és 389 lovat számlál, a tüzérséggel együtt a hadosztály létszáma 1411 fő, 1287 ló. ld.: HL 1848–1849 50/156.

látható, hogy az ezred újoncpótlást kapott június elejéig a Székelyhídra települt tartalék századtól.¹⁸

Mesterházy ezekben a napokban igyekezett házasodását engedélyeztetni: Papp Melkizedek ezredlelkész („civilben” Gyöngyösön szerzetes tanár) és Nagysándor is támogatta a felsőbb vezetés felé frigyét Büdy Kornéliával.¹⁹ A hadtest és benne az ezred eközben tovább folytatta menetét Komárom felé és az erődöt július 3-án érte el. Így Nagysándor csapatai nem vehettek részt a július 2-i komáromi csatában.²⁰

A csata folyamán Görgei súlyosan megsebesült, és napokra cselekvésképtelenné vált, a Vág-menti csatákban amúgy is erősen megtépázott II. hadtest pedig magas veszteségeket szenvedett. A még június végén a fővárosokban tartott haditanács úgy intézkedett, hogy a fősergek két hadtest Komáromban hagyása után le kell vonulnia a Délvidékre. Görgei azonban ennek megtétele előtt még egy erős csapást szándékozott mérni az osztrák dunai hadseregére, és csak ezután akart a folyó jobb partján elindulni dél felé. Július 2-a után azonban az áttörési kísérlet megismétléséhez már szükség volt az I. hadtest erőire is. Ezért azt a táborba rendelték, ahova július 4-e folyamán meg is érkezett. Időközben megérkezett Görgei leváltásának híre is, ami nagy zűrzavart idézett elő a hadtestek tisztikarában. Egy haditanács után Klapka és Nagysándor vezetésével küldöttség ment Pest-Budára, hogy a sebesült tábornok elmozdításának visszavonását a kormánynál kieszközölje. Ezt sikerült is elérniük. A visszatértük után 6-án tartott haditanács a már talpon lévő Görgei javaslatára úgy határozott, hogy a hadsereg a levonulás előtt július 9-én még egy kísérletet tesz az áttörésre. Estére Klapka azonban egy újabb haditanácsot hívott össze, amely Görgei, Leiningen-Westerburg és Poeltenberg távollétében úgy határozott, hogy másnap mégis útnak indítják az I. hadtestet. Ez meg is történt, Nagysándor csapatai 7-én reggel elindultak a Duna bal partján Bátorkeszi felé. Ezt megtudva Görgei lemondott, és alárendeltjei kérését, miszerint vonja vissza eme döntését, csak

¹⁸ A tartalék század parancsnoka 1849 januárjától Janáts József százados volt. Rá vonatkozóan ld.: HL 1848–1849 27/115b., c., d. és BONA, 1988. 284.

¹⁹ MOL H 75 HM 22078.

²⁰ MÁRIÁSSY, 1999. 141.

akkor volt hajlandó teljesíteni, ha a hadtestet visszarendelik Komáromba. Ez meg is történt, de az I. hadtest nem ért vissza a kitűzött időpontra. Ezért és a rossz idő miatt a támadást július 11-ére halasztották.²¹

A csata folyamán Nagysándor feladata az lett volna, hogy táborból reggel 8 órakor kiindulva és a szomszédos Leiningen vezette III. hadtesttel egyvonalban haladva vesse ki az ellenséget Mocsáról, majd onnan egy gyaloghadosztályt és két lovasszázadot a Tatára vezető út megfigyelésére küldjön. Megmaradt erőivel nyomuljon előre Tömördig, onnan pedig lovasságot küldjön Kócsra, ha azt már az osztrákok elhagyták. Ha Kócson ellenállásba ütközne, erőinek zömét itt vesse be, a tatai utat csak figyeltesse. Ha a lovasság bevonulhat a helységbe, akkor a hadtest is kövesse, figyelje a Bánhida és Tata felé vezető utakat, illetve tartson szoros összeköttetést Nagyigmánd felé Leiningennel.

Az I. hadtest azonban késve indult meg állásaiból, és így a kibontakozó harc fő terhe a III., VII. és VIII. hadtestekre nehezedett. Emiatt a balszárnyon magára maradt III. hadtest képtelen volt tartani Csémet, sőt már-már bekerítés fenyegette. A Pikéty Ágoston vezette egyesített lovasság sem fejtett ki kellő aktivitást, hanem lecövekelve ágyúharcba kezdett. Így a magyar centrum és jobbszárny hősiess küzdelme ellenére kifulladt, az újra ágyának esett Görgei helyett parancsnokló Klapka pedig elrendelte a visszavonulást. A balszárnyon visszahúzódó I. hadtest azonban felvette a harcot először csupán a Simbschen-lovasdandár, majd később az egész Bechtold-lovashadosztály összesen körülbelül 30 lovasszázadával. A honvédcsapatok felállása a következő volt: Máriássy és Bobich két gyaloghadosztálya két arcvonalra tagolva négyszögeket alakított. Tisztjeik a földre fektették a legénységet, egyrészt az osztrákok előli rejtőzködés végett, másrészt a várhatóan a közelükben lezajló heves ágyúharc miatt. Vonaluk előtt a hadtest lovassága fejlődött fel, és harcot provokált az ellenséggel. A Császár-huszárok zöme Máriássy zászlóaljai előtt állt, élükön Fornszeck Sándor osztályával. Az osztrák lovasság elfogadta az ütközetet, és a huszárokra tört. Az 1. és a 8. huszárezred alig száz

²¹ A július 3–11. közötti eseményekre vonatkozóan ld.: A SZABADSÁGHARC 251.

lépésre bevárta az ellenséges századokat, majd közvetlen közlől karabély- és pisztolytüzet zúdított rájuk. Ezután rövid kézitusa következett, amelyet Fornszek és egy császári lovastiszt összecsapása előzött meg. A vagdalkozásból a huszárok hamar kivonták magukat és gyalogságuk négyszögei közé száguldottak vissza. A magát győztesnek érző ellenség vágatva követte őket, így azonban tíz honvédszászlóalj kereszttüzebe ért. Különösen a 26., 47., 52. és 105. zászlóalj tüze bizonyult pusztítóknak. Az osztrák lovasság azonban nem tanult hibájából: az ide-oda hullámzó harc folyamán a honvédek ezt a cselet többször is sikerrel alkalmazták. Az is gondot jelentett a császáriaknak, hogy mind lovasaik, mind lovaik nagy része újonc volt. Így a gyakorlatlan regruták lomhán mozgó paripáikon nem tudtak kellő aktivitást kifejteni. Sokan közülük harc helyett a megadást választották, de a harcba belemelegedett huszárok nem adták kegyelmet. Egyre tetemesebb veszteségei miatt az ellenséges lovasság végre beszüntette rohamait, így az I. hadtest háborítatlanul ért vissza a komáromi táborba.²²

A sikertelen magyar áttörési kísérlet során a honvédcsoportok mintegy 1500 embert, az osztrákok összesen 787 főt és 271 lovat vesztek. A Haynau hadseregébe beosztott orosz-Panyutyin-gyaloghadosztály vesztesége 1 halott és 25 sebesült volt.²³ Így a Duna bal partján volt csupán lehetséges a levonulás, amelyet a sereg a II., és a VIII. hadtest Komáromban hagyásával július 12-én este el is kezdett. Elsőnek Görgey Ármin különítménye indult el 19 órakor, őt követte egy órával később az I. hadtest, majd 21 órakor a III., végül 13-án hajnali két órakor a VII. hadtest is elhagyta a megerődített tábor. Nagysándor 14-ére Bélán, Nánán és Kövesden át Szobra ért a Görgey-különítménnyel együtt. Innen a parancs szerint este kilenckor indulva Zebegényen és Nagymaroson át csöndben, a csapattestek között nagyobb hézagokat hagyva Kismarosra vonult, amit hajnali két óra felé ért el. Itt rövid pihenőt tartott, majd július 15-én hajnal négy óra felé megkezdte menetét Verőcén át Vác felé. A városban Bebutov vezérőrnagy orosz

²² A lovasharcra ld.: MÁRIÁSSY, 1999. 150-152., 230-231. és BREIT, 1929. III. 114.

²³ Az ütközetről ld. BREIT, 1929. III. 109-115., HERMANN, 1992. 172. o. és A SZABADSÁGHARC 251-253.

különítményét találta, amelyet Görgey Ármin csapatai rövid harc során kivetettek Vácról. Az orosz egységek Kisújfalura húzódtak vissza. Rüdiger tábornok, az éppen Vácról dél felé vonuló III. orosz gyaloghadtest parancsnoka ekkor arra utasította Zassz altábornagyot, hogy a lovassággal és a tüzérség egy részével forduljon vissza és újra vegye birtokba a várost. Zassz azonban nem teljes erejét, hanem csupán részeit vetette be Vác ellen. Elfoglalta ugyan a dukai hegyet, viszont a vasúti töltés mögött Nagysándor csapatai erős védelmi állást foglaltak el. Délután három óra felé megérkezett Leiningen hadteste is a magyar jobbszárnyra, erre pedig az orosz csapatok a visszavonulás mellett döntöttek. Ekkor érkezett be Offenberg tábornok az orosz 3. könnyűlovas-hadosztállyal és Bebutov újra összegyűjtött csapataival. Újabb támadás vette kezdetét a magyar jobbszárny ellen, melyet Nagysándor a Császár-ezreddel igyekezett felfogni. A túlerő azonban visszavetette a huszárokat, és a tért nyerő oroszokat csupán a magyar oldaltűz állította meg. Addigra maga Rüdiger is újabb erősítésekkel a csataterre ért, de még így sem érezte magát elég erősnek a támadáshoz. Emiatt egy ideig még folyó, kölcsönösen eredménytelen ágyúzás után mindkét fél csapatai visszahúzódtak. A dukai hegyen és a sződi szőlőkben az oroszok csupán gyenge előőrsöket hagytak. A cári sereg vesztesége 80 halott, 120 sebesült és számos löveg volt, a honvédcsapatok veszteségét nem ismerjük.²⁴

Ezen az éjjelen a VII. hadtest és a seregvonat is megérkezett, előbbi tartalékként a város mögött állt fel. Másnap a cári csapatok nem támadtak, a magyar parancsnokság pedig délután négy órakor Görgey Ármint erőszakos felderítésre küldte ki. Ezt a parancsot azonban Görgei Artúr visszavonta, mivel addigra kiderült, hogy a Pest felé történő áttörés az oroszok túlereje miatt lehetetlen. Úgy döntött, hogy egy másik, Balassagyarmaton, Losoncon és Rimaszombaton keresztül vezető úton át igyekszik majd elérni a Felső-Tiszát, és a folyón átkelve halad majd a Temesköz felé. Ennek érdekében azt az utasítást adta ki, hogy a VII. hadtest a vonattal este kilenckor, az I. egy órával később, a Görgey-

²⁴ A Vácra vezető menetekről és a két ütközetről ld.: BREIT, 1929. III. 197-202., HERMANN, 1992, 173. és A SZABADSÁGHARC 253-255.

különítmény éjfélkor, a III. pedig 17-én virradat előtt keljen útra észak felé. A menekülő polgári személyek szekerei és kocsijai azonban Vácott összetorlódtak, és a zűrzavar miatt július 17-e hajnalig csak a VII. hadtest a vonattal, illetve az I. hadtest részei hagyták el a várost. Nagysándor ráadásul a parancs ellenére bevonta előőrseit. A felderítésre kirendelt orosz lovasság véletlenül pont erre haladt, így Görgey Ármin előőrseinek oldalába és hátába került. Az orosz csapatok betörték a városba, és csupán nagy nehézségek és veszteségek árán tudta Leiningen és Görgey visszavetni őket. Az oroszok 146 főt veszítettek, 3 ember eltűnt, 3030 pedig megsebesült, de a magyar veszteség is magas volt. Végül a magyar csapatok utóvédje is elhagyhatta a várost és elindult Balassagyarmat felé.

Másnap délután Balassagyarmaton az I. hadtest átvette a hátvéd szerepét. Máriássy aznap még visszavert egy orosz különítményt, majd este a rárosi hídnál foglalt állást. A I. hadtest zöme a híd környékét, utócsapatai pedig Szakál falut és a mögötte lévő szorost szállták meg. Éjjel vaklárma tört ki a csapatok között, a hadtest futni kezdett, és ezzel elrontotta a messzebb táborozó másik két hadtest éjszakai nyugalma is.²⁵ Július 20-án Nagysándor utóvédként Apátfalvánál állt, 21-én Rimaszécsen, 22-én Vadnán, 23-án pedig Sajószentpéteren foglalt állást. Innen a Máriássy-hadosztály még aznap Szikszóra vonult,²⁶ az ezred azonban itt maradt. A hadtest a Miskolc környéki harcokban nem vett részt, 26-án Csanáros, Dobsza és Baksa körzetében állt.

Görgei július 27-én értesült arról, hogy az oroszok már átkeltek a Tiszán, ezért ő is igyekezett átkelni a bal partra. Az I. hadtest 28-án Lebesbényénél, később Megyaszónál állt. Az aznap kiadott utasítás szerint a lebesbényei állást addig kellett tartania, amíg a korábban indult a VII. hadtest háromórás menetelőnyhöz nem jut. Ezután egyik gyaloghadosztályát a Bodrogkeresztúrra vezető út két oldalán és közeli magaslatokon, míg a másikat a Tarcalra vezető út feletti dombokon állítsa fel, és az esetleg támadó ellenséget verje

²⁵ A rárosi eseményekre ld.: MÁRIÁSSY, 1999. 171-172. és GÖRGEY Artúr, 1988. 2. köt., 281-282.

²⁶ BREIT, 1929. III. 215. HERMANN, 1992. 174. szerint pont fordítva történt: a Máriássy-hadosztály maradt 24-én délig Sajószentpéteren, és csatlakozott másnap a Szikszón álló Bobich- és Mesterházy-hadosztályhoz.

vissza. Az írásos visszavonulási parancs kézhez vétele után pedig azonnal teljesítse azt. Később vonuljon Tokajra, majd átkelése után rombolja le a Tisza-hidat, és jusson el Rakamazig. Július 30-án Rakamazról Nyíregyházára, 31-én Újfehértóra, augusztus 1-jén Hajdúhadháza, 2-án Debrecenbe, 3-án Derecskére, 4-én Berettyóújfalura meneteljen. A hadsereg oldalvédje lesz tehát, míg a főerő a Nyíregyháza-Nagykálló-Nyíradony-Vámospércs-Nagyléta-Kismarja útvonalon vonul vissza. Az intézkedés oka egyrészt az volt, hogy az I. hadtest volt a legkevésbé leharcolt állapotban, ezért lehetett őt megbízni az oldalvédi szolgálattal. Másrészt pedig így a sereget élelmezni is könnyebb volt.

Augusztus 1-jén Pongrácz István őrnagy, a hadtest vezérkari főnöke jelentette a hadsereg parancsnokságának, hogy az oroszok előőrsé előző éjjel bevonult Balmazújvárosba. A jelentések szerint ereje nem jelentős, ezért Pongrácz azt javasolta, hogy a hadtest Debrecenbe vonulva várja be az ellenséget, és ütközzön meg vele. A felsőbb parancsnokság ezt engedélyezte azzal a meghagyással, hogy a hadtest fogadja el az ellenség esetleges debreceni támadását, majd a korábbi parancsoknak megfelelően folytassa visszavonulását.

Másnap Nagysándor be is vonult Debrecenbe. A szemben álló haderőt 15 000 főre becsülte. Itt csatlakozott hozzá Korponay János főleg népfelkelők alkotta különítménye, amely 3280 gyalogosból (ebből csak 1110-nek volt lőfegyvere), 380 lovasból (köztük egy század a 7. Reuss-Köstritz-huszárezredből) és 4 lövegből állt. Nagysándor elég szerencsétlenül állította fel Balmazújváros felé seregét: balszárnyát a Máriássy-hadosztály alkotta (3782 fő, 21 löveg), amely a Köntösgáttól balra állt fel. Ettől jobbra Bobich hadosztálya foglalt állást 2923 fővel és 16 löveggel. Bobich mögött Korponay csapatai álltak fel tartalékul egy üteggel. A csatarend előtt magas kukoricás húzódott, a sereg jobbszárnyán fekvő Nagyerdőt pedig nem szállták meg magyar csapatok. Miután egy kémszemléről Nagysándor a lovassággal visszatért, a Coburg-ezred 4 századát a balszárny szélére, a Császár-ezred négy századát pedig

a jobbszárny szélére osztotta be. Itt volt az ezred parancsnoka, Sebő alezredes is. A maradék négy Császár-század a tartalékhoz került.²⁷

Az orosz csapatok azonban 15 000-nél jóval többet, legalább 50 000 főt számláltak. Ennek ellenére az ütközet jól indult: a magyar tüzérség sikerrel akadályozta meg a cári lovasság előrenyomulását és még a szemben álló tüzérségnek is érzékeny veszteségeket okozott. A Máriássy-hadosztály az itt lévő régi földsáncok miatt igen kedvező állásban volt, ezért alig szenvedett veszteséget a tüzérségi harc alatt. Nagysándor ezt látva rohamra vezényelte balszárnyát, noha Máriássy szerint inkább visszavonulni kellett volna. Végül mégis lépcsőzetes támadásba kezdett, két zászlóalját és egy ütegét azonban tartalékul visszahagyta.

A jobbszárnyra időközben egyre nagyobb nyomás nehezedett, ezért a Bobich-hadosztály mellé jobbra Korponay különítményét is előre tolták. Az újabb erős lovassági támadásnak azonban nem tudott ellenállni és egy idő után megfutott, az orosz lovasság utána. Ekkor hat század Császár (a jobbszárny és két század a tartalékból) igyekezett elállni az üldözők útját, de a 12 század orosz dzsidás és cserkesz lovas, valamint az erős gránáttűz szétszórta őket.²⁸ Így a cári lovasok legázolták Korponay csapatait és elkezdték felgöngyölíteni a magyar arcvonalat.

Máriássy és Bobich is megkezdte visszavonulását, ez utóbbi magas veszteségeket szenvedve. A magyar jobbszárny lövegeit a Császár-huszárok vágták át a kozákokon, és a város keleti vége felé vonultak vissza velük.²⁹ Ez a különítmény este Derecskén csatlakozott Nagysándor többi csapatához. A hadtestet csak Váradpüspökiben lehetett teljesen összeszedni, az összesített veszteség kb. 2000 halott, sebesült és fogoly, 8 leszerelt és 4 oroszok által elfoglalt ágyú volt. Az oroszok 60 halottat és 277 sebesültet vesztek az ütközet folyamán.³⁰

A visszavonuló Nagysándorhoz augusztus 5-én reggel csatlakozott Görgei másik két hadteste. A csapatok Váradpüspökiről még 5-én Gyapjúra, 6-án Nagyszalontára, 7-én

²⁷ BREIT, 1929. III. 228., Sebőre vonatkozóan ld.: GÖRGEY István, 1885–1888. III. 297.

²⁸ BREIT, 1929. III. 234.

²⁹ MÁRIÁSSY, 1999. 188., 234–236.

³⁰ Az ütközetre ld.: BREIT, 1929. III. 228-234. és HERMANN, 2001. 384–385.

Nagyzeréndre, 8-án Simándra ért. Itt született az I. hadtest utolsó Világos előtti hadrendje. A Mesterházy-hadosztályba tartozó 1. huszárezred 640 emberből, 634 hámos- és 22 fogatlóból állt. A Coburg-huszárok 4 százada 385 embert és 385 lovat számlált. Ide tartozott még a Debrecenben csatlakozott Reuss-Köstritz-huszárszázad is 99 emberrel, 99 lóval, illetve az 1. lovasüteg 132 emberrel, 108 lóval és 6 löveggel. A hadtest mindösszesen 8195 embert, 1365 nyerges- és 568 fogatlovat illetve 43 löveget számlált.³¹ Az ezred létszáma valószínűleg a folytonos harc és a megbetegedések miatt olvadt le ennyire. Még nagyobbnak tűnik a létszámcsökkenés, ha beleszámoljuk azt is, hogy a tartalék század a hadműveletek mintegy másfél éve alatt 583 kiképzett újoncot és 583 lovat küldött az ezredhez.³² A nyári hónapokban felállították az ezred kilencedik századát is, amely a déli tartalék seregnél szolgált és az biztos, hogy július 29-én Szegeden volt.³³

Az I. hadtest – mint a sereg elővédje – augusztus 9-én ért Aradra. 10-én Görgei a hadtestet Vingára indította, hogy felvegye az összeköttetést a Temesvár környékén sejtett magyar csapatokkal. A feladat teljesítése közben Németságnál Nagysándor megtudta, hogy egy erős osztrák hadoszlop közeledik felé. Csapatait ezért a község előtt felfejlődtetve várta az ellenséges támadást. Az első két vonalat a két gyaloghadosztály alkotta, a lovasság a harmadik lépcsőben sorakozott fel. A közeledő Schlik túlerejével megpróbálta a hadtest balszárnyát átkarolni, mire a honvédsereg fokozatosan, még két alkalommal is védelmi állást fölveve Újarad előterébe vonult vissza. Az összecsapás alatt érkezett meg Temesvárról egy sebesült honvédtiszt, aki közölte, hogy előző nap a délvidéki honvédcsepak súlyos vereséget szenvedtek és Lugos felé özönlenek vissza.

Ezután az események már gyorsan követték egymást. A temesvári vereség hatására Kossuth és a kormány lemondott, a kormányzó elnök pedig teljhatalmú “diktátorrá” nevezte ki Görgei Artúrt. A teljesen reménytelen katonai helyzet értelmetlenné tette a további ellenállást. Görgei az orosz csapatokkal felvette a

³¹ HL 1848–1849 42/204.

³² MOL H 75 HM 24640.

³³ HL 1848–1849 40/381.

kapcsolatot, akik közölték, hogy csupán feltétel nélküli megadást van módjukban elfogadni. A magyar táborban haditanácsot hívtak össze 11-én, amely a cári sereg előtti feltétel nélküli fegyverletétel mellett döntött. A haditanácsban az I. hadtest tisztikarának többsége nem vett részt. Az aznap kiadott menetutasítás szerint az I. hadtest 12-én reggel 4 órakor indul meg Aradról, felváltja a III. és VII. hadtest előőrseit, majd Világosra menetel és a község mögött az út két oldalán tábort üt.

Így is történt. Augusztus 13-án 10 óra felé indult el hadtest Világosról a szőlősi mezőre. Itt két harcvonalba állt fel Görgei serege. Az első vonal jobbszárnyán a VII., balszárnyán a III. hadtest állt fel, míg a másodikat az I. hadtest és a Ferdinand Querlonde vezette tartalék hadosztály alkotta. A két arcvonala között állították fel a tüzéséget, míg leghátul a szekereszet sorakozott fel. Görgei még utoljára végiglovagolt a sorok előtt és fogadta hadtesteit tisztelegését. Ezután pedig megtörtént a fegyverek gúliba rakása és a lovak átadása.

Augusztus 14-ére a legénységet Zarádon át Sarkadra vezették, orosz kísérettel. Pár nappal később átadták őket az osztrákoknak, akik a közlegények és tisztek egy részét besorozták a császári hadseregbe.³⁴ Az ezredet 1849 októberében állították fel újra, jobbára a kényszerrel besorozott legénységből.³⁵

Az 1. Császár-huszárezred csaknem húsz csatában, illetve ütközetben vett részt, harcolt a délvidéki, téli, tavaszi és nyári hadjáratban is, összesen három hadszíntéren. Igaz ugyan, hogy több – főleg a tápióbicskei – szereplése alapján nem tartozott a legvitézebb huszárezredek közé, azonban talán túloztak a kortársak akkor, amikor teljesen megbízhatatlan alakulatnak nyilvánították. Nagy csapást jelentett az ezred ütőképességére az, hogy 1848–49 fordulóján tisztikarának óriási része (alezredese, két őrnagya és szinte összes fő- és alszázadosa) elhagyta.³⁶ Ez bizonyára negatívan befolyásolta az alakulat harci szellemét és fegyelmét, mert a távozottak helyére lépő fiatal tisztek valószínűleg nem tudták

³⁴ A debreceni csata utáni eseményekre és a fegyverletételre ld.: BREIT, 1929. III. 235-298. és HERMANN, 1992. 176-177.

³⁵ TREUFEST, 1898. 401.

³⁶ BONA, 1988. 11., a kilépettekre ld.: TREUFEST, 1898. 398.

feladatukat mindig maradéktalanul ellátni. A legénység így nem fogadhatta el teljes mértékben feljebbvalóit. Talán ez és nem a tisztek személyes vitézségének hiánya okozta az ezred néha gyengébb szereplését, hiszen a tisztikarról maga Görgei is dicsérőleg írt³⁷ és többen (pl. Sebő Alajos alezredes, Fornszek Sándor, Kutassy Pál őrnagyok, Kutassy Ignác, Perczel László, Vasas Antal és Wittelsbach Ottó századosok) közülük 3. osztályú katonai érdemjelet kaptak.

A fentiek alapján talán bebizonyosodott az, hogy a Császárhuszárezred szereplése a nyári hadjáratban már nem hagyott annyi kívánnivalót maga után, mint az 1848. téli, illetve az 1849. tavaszi harcok során. Eddigre talán az elég fiatal tisztikar és az egyre több újoncot számláló legénység kezdett összecsiszolódni és eredményesebben vehette fel a harcot az osztrák, majd az orosz csapatokkal.

³⁷ GÖRGEY Artúr, 1988. 1. köt. 450.

RÖVIDÍTÉSEK ÉS IRODALOMJEGYZÉK

A SZABADSÁGHARC

A szabadságharc katonai története. Szerk.: BONA Gábor. H. n., Zrínyi, 1998.

AZ ARADI VÉRTANÚK

Az aradi vértanúk. Szerk.: KATONA Tamás. 1–2. köt. Budapest, Európa, 1983.

BONA

1988 BONA Gábor: *Kossuth Lajos kapitányai.* Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó, 1988.

BREIT

1929 BREIT József:
*Magyarország 1848/49. évi függetlenségi
harcának katonai története.* I–III. kötet. Budapest, k. n., 1929.
(2. kiadás)

GÖRGEY ARTÚR

1988 GÖRGEY Artúr: *Életem és működésem.* 1–2. köt. Budapest, Európa, 1988.

GÖRGEY ISTVÁN

1885–1888 GÖRGEY István: *1848 és 1849-
ből. Élmények és
benyomások.* Budapest, Franklin-társulat, 1885–1888.

HERMANN

1992 HERMANN Róbert: A 47. honvédszászlóalj
története. In: *A szabadságharc zalai honvédei 1848–1849.* Szerk.:
MOLNÁR András. Zalaegerszeg, k. n., 1992.

1998 HERMANN Róbert: *Eredmények és feladatok
1848–1849 hadtörténetének kutatásában.* In: *Történelmi Szemle*
1998. 3–4. szám (interneten megtalált anyag)

2001 HERMANN Róbert: *1848–
1849 – A szabadságharc
hadtörténete.* Budapest, Korona, 2001.

MAGYARORSZÁG

Magyarország hadtörténete. Szerk.: LIPTAI Ervin. H. n.,
Zrínyi Katonai Kiadó, 1985.

MÁRIÁSSY

1999 MÁRIÁSSY János: *Visszaemlékezések az 1848–49. évi szabadságharc alatt végzett szolgálataimra.* (s.a.r.: SUGÁR István és HERMANN Róbert). H. n., Argumentum, 1999.

TREUENFEST

Amon Gustav von TREUENFEST: *Geschichte des k. und k. Regiments Kaiser Nr. 1.* Wien, Roller, 1898.

MOL H 75

Magyar Országos Levéltár H 75 Hadügyminisztérium.

Általános iratok

HL 1848–1849

Hadtörténelmi Levéltár. 1848–1849-es Gyűjtemény

Strausz Péter

2002-ben végzett történelem szakon az ELTE Bölcsészettudományi Karán. Jelenleg az ELTE Történettudományi Doktori Iskolájának hallgatója.